

Ca'fer b. Ebû Bekir b. Ca'fer el-Lebenî ve Tömbeki Şişesindeki Su ile Abdest Câiz Olup Olmadığı Hakkındaki Risâlesi

Hilal Özkan¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hilal Özkan (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: hilal.ozkan@ogr.iu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7279-4976

Başvuru/Submitted: 09.02.2021 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 12.03.2021 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 27.08.2021 •
Kabul/Accepted: 27.08.2021

Atıf/Citation: Özkan, Hilal. Ca'fer B. Ebû Bekir B. Ca'fer El-Lebenî ve Tömbeki Şişesindeki Su ile Abdest Câiz Olup Olmadığı Hakkındaki Risâlesi. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 11/2 (Eylül 2021): 975-985.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.877619>

Giriş

Bu çalışmanın konusu 19. asırda yaşamış müelliflerden biri olan Ca'fer b. Ebû Bekir b. Ca'fer el-Lebenî'nin, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonunda 1007 numarada “Tömbeki¹ şişesindeki su ile abdest câiz olup olmadığı” ismiyle kayıtlı olan risâlesinin metin ve muhteva yönünden tetkik edilmesidir. Çalışmamızda Ca'fer el-Lebenî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve yazdığı eserler hakkında bilgi verilmiş, kendisine sorulan tömbeki şişesindeki su ile abdest almanın câiz olup olmadığı sorusuna dair verdiği olumlu cevabı delilleriyle birlikte açıklanmıştır.

A. Müellifin Hayatı ve Eserleri

Müellif ismini eserinde Ca'fer b. Ebû Bekir b. Ca'fer Lebenî olarak zikretmiştir. el-Lebenî künyesiyle ilgili olarak Abdullah b. Muhammed Gâzî eserinde Ca'fer el-Lebenî'nin kendi el yazısından okuduğu “Ecdadımızın niçin el-Lebenî künyesiyle meşhur olduğunu bilmiyorum. Biz aslen Fetten (Patan) Hintlilerindeniz. Cidde'de Hintlilerin olduğu kasabada bulunan 1040

1 Özellikle İran'da yetişen Türkiye'de de Hatay ve Konya illerinde yetiştirilen, nargileyle içilen bir tütün çeşididir.

tarihli evimizin tapusunda ve 1068 tarihli vakfiyenin belgesinde yazan Sıddık b. Kemâl el-Fettenî el-Bezzâz ismi bunu göstermektedir” ibarelerine yer vermiştir.²

Ca'fer el-Lebenî 1282/1864 yılında Mekke'de doğmuştur. Mescid-i Harâm ulemasından ders almış ve kendisi de burada uzun süre ders vermiştir. Şeyh Arabî Sicinî³ ve Şeyh Abbas b. Abdülcebbar⁴ öğrencileri arasında zikredilmiştir. Sakin tabiatlı, edepli ve hoş sohbet olmasıyla tanınmıştır. Hanefî fıkhdaki derin bilgisinden dolayı “küçük Ebû Hanife” lakabıyla çağrılmış, ilimde râsih olanların anlayabileceği nitelikte dersler vermiştir. Osmanlı döneminde kâtip, başkâtip ve kadı naipliği gibi görevler üstlenmiştir. Mısır, İstanbul ve Şam'a seyahat etmiş daha sonra Medine'ye dönmüştür. Medine ve Hayber'de kadılık yapmış Mekke kadı nâibi iken 2 Şaban 1340/1922 yılında vefat etmiştir.⁵ Bunlara ek olarak Rıza b. Muhammed Safiyyuddin es-Senûsî'nin *Devru 'ulema-i Mekkete'l-Mükerrema* isimli eserinde küçük yaşta ilim öğrendiği, Mescid-i Harâm'da, fıkıh ve hadis derslerinin yanında Tirmizî'nin *Şemâil* adlı eserinden siyer dersleri verdiği bilgilerine yer verilmiştir.⁶ Ayrıca Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr (ö. 1343/ 1925) Tirmizî'nin *Şemâil*'ini İbrâhîm el-Bâcûrî'nin (ö. 1277/1860) üzerine yazdığı hâşiyesi ile birlikte Ca'fer el-Lebenî'den okuduğunu ve kendisinden rivayetleri hususunda icâzet istediğini, Ca'fer el-Lebenî'nin de kendi el yazısı ile ona icâzet yazdığını ifade etmiştir.⁷ Müellifin vefat tarihi ez-Ziriklî ve Kehlâl'e de h.1342 olarak kaydedilmiştir.⁸ Ayrıca hayatı Said el-Malikî tarafından 2013 yılında neşredilen *Edîbü Mekke Ca'fer Lebenî* isimli kitaba konu olmuştur.

Kaynaklar incelenerek müellifin bu risâle dışında sekiz eserinin daha olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu eserlerden üzerinde çalıştığımız metne ek olarak müellife ait *el-Hadîş zû şücûn* ve *İrşâdü'l-halâ'ik li-müstaşseni't-tarâ'ik* isimli iki yazmasının mikrofilmli de elde edilmiş, diğerlerinin ise kütüphane kayıtlarına ve eserler hakkında ulaşılabildiğimiz bazı ek bilgilere yer verilmeyle iktifa edilmiştir.

- 2 Abdullah b. Muhammed Gâzî, *Nazmu'd-dürer fi ihtisâri neşri'n-nûr ve'z-zehr fi terâcimi efâdili ehli Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi' aşar*. thk. Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş (Mekke: 1435/2014), 171.
- 3 Arabî b. Muhammed Salih Sicinî 1296 / 1879 yılında Mekke'de doğdu. Aralarında Ca'fer el-Lebenî'nin de bulunduğu pek çok hocadan Arapça, tefsir, hadis gibi dersler aldı. Ferâiz ilminde ilerleyerek miras meselelerinin çözüm merci'i oldu. Türkiye ve Mısır'a seyahat etti. H. 1344 yılında beytü'l-mal eminliği yaptı. 1379/1959 yılında Mekke'de vefat etti (Abdülcebbar, 1986, 190-192).
- 4 Abbas b. Abdülcebbar 1319/ 1901 yılında doğdu. Dönemin seçkin alimlerinden ders aldı. Kral Abdülaziz döneminde Mescid-i Haram da imamlık ve müderrislik yaptı. Mekke'de 1388/ 1968 yılında vefat etti (el-Muallimî, 2000, 652-653).
- 5 Ömer Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi' a' aşar* (Cidde: 1403/1986) 86-87; Abdullah b. Abdurrahman el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamî, 1421/2000), 820.
- 6 Rıza bin Muhammed Safiyyuddin es-Senûsî, *Devru ulema-i Mekkete'l Mükerrema*, 60.
- 7 Ebû'l-Hayr Abdullah Mirdâd, *el-Muhtasar min kitâbi neşr'in-nevr ve'z-zehr fi terâcimi efâzili Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi' aşar*. thk. Muhammed Saîd el-Âmûdî (Cidde: Âlemü'l-Ma'rife, 1986), 158.
- 8 Ebû Gays Muhammed Hayrûddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-muste'ribine ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dar'ul İlm li'l-Melâyin, 2002), 2/122; Ömer Rızâ Kehlâl, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1992), 1/487.

a. *İrşâdü'l-ḥalâ'ik li-müstahseni't-tarâ'ik* :1307 tarihli eser Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî ibn Fasîh el- Hemedânî'ye (ö. 755/1354) ait Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Hanefî fikhına dair kaleme aldığı eserinin manzum hale getirilmiş şekli olan *Müstahsenü't-tarâ'ik fi nazmi kenzi'd-dekâik* isimli eserin şerhi olup, Mektebetü Mekke Yazmalar Bölümü'nde 107 numarada kayıtlıdır.⁹ *Meşâdiru'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*'de eserin aynı kütüphanede 101 numarada kayıtlı bir nüshasının daha olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹⁰ Muhammed Hayr b. Ramazan, Ömer Abdülcebbar, Abdullah el-Muallimî ve Senûsî eserin ismini “*Şerhu nazmi'l-kenz li ibni'l-Faşih*” olarak kaydetmişlerdir.¹¹

b. *Buğyetü'l-mübedî fi 'ulûmi'd-dîn*¹²: 1303 tarihli eser Mektebetü Mekke Yazmalar Bölümü'nde, ta'lik hattıyla siyah ve kırmızı mürekkep kullanılarak yazıldığı, kenarlarında düzeltmeler mevcut olduğu, müellifin müsvedde olarak yazdığı bir eser olabileceği bilgileri ile 120 numarada kayıtlıdır.¹³

c. *Hâşiyetü 'alâ'l-menheli'r-râik bi-şerh-i kenzi'd-dekâik*: İsminden de anlaşılacağı üzere Mustafa et-Tâî'ye ait *Menheli'r-râik bi-şerh-i kenzi'd-dekâik* isimli eserin haşiyesidir. Mektebetü Mekke Yazmalar Bölümü'nde 80 numarada kayıtlıdır.¹⁴ Muhammed Hayr b. Ramazan, Ömer Abdülcebbar ve Abdullah el-Muallimî tarafından eserin ismi “*el-Hâşiyetü't-Tâî 'alâ metni'l-kenz*” olarak 3 ciltten oluştuğu bilgisi ile birlikte kaydedilmiştir.¹⁵

9 Abdulvehhâb İbrahim Ebû Süleyman vd. *Fihrisu Mahtûtât-ı Mektebeti Mekkete'l-Mükerreme* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahad, 1418/1997), 119; *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât* (Riyad: Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.), 104/750.

10 Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı, *Mesâdiru'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2020), 3/117.

11 Muhammed Hayr Ramazan, *Mu'cemu'l-müellifini'l-muasirîn* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahad, 1425/2004), 1/148; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi' 'aşar*, 87; es-Senûsî, *Devru ulema-i Mekkete'l-Mükerreme*, 60; el-Muallimî, *A 'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.

12 Ramazan, *Mu'cemu'l-müellifini'l-muasirîn* 1/148; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi' 'aşar*, 86; el-Muallimî, *A 'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.

13 Abdulvehhâb İbrahim Ebû Süleyman vd. *Fihrisu Mahtûtât-ı Mektebeti Mekkete'l-Mükerreme*, 129-130; *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât*, 104/759.

14 Abdulvehhâb İbrahim Ebû Süleyman vd. *Fihrisu Mahtûtât-ı Mektebeti Mekkete'l-Mükerreme*, 158; *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât* (Riyad: Merkezi'l-melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.), 104/796.

15 Ramazan, *Mu'cemu'l-müellifini'l-muasirîn*, 1/148; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi' 'aşar*, 87; el-Muallimî, *A 'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.

d. *el-Hadîş zû şücûn*¹⁶: İbn Zeydûn'un¹⁷ hapisteyken affedilmek için Ebû'l-Hazm Cevher'e¹⁸ hitaben yazdığı, cahiliye devrinde ve İslâmî dönemde meydana gelen bazı olaylara yer verdiği *Risâletü'l-ciddiyye* isimli eserinin şerhidir. Musannif eseri kırmızı ve siyah mürekkep kullanarak nesih hattı ile 1331 de yazmış olup, kenarlarında düzeltmeler ve şerhler mevcuttur. Mektebetü Mekke Yazmalar Bölümü'nde 33 numarada kayıtlı olan eserin¹⁹ Said el-Mâlikî tarafından tahkiki yapılmış ve 2014 yılında neşredilmiştir.

e. *Def'u ş-şiddeti bi-cevâzi te'hîri'l-âfâki'l-ihrâm ilâ Cidde*²⁰: *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûât*'ta eserin Mektebetü'l-Ezher Yazmalar Bölümü'nde 2888 numarada kayıtlı olduğu bilgisi yer almıştır.²¹

f. *Târîhu'avâili Mekke: ez-Ziriklî, Ömer Abdülcebbar ve Senûsî'nin müellife atfettikleri eserdir.*²²

g. *Risâle fi mes'eleli lakabi'l-imâm: Muhammed Hayr b. Ramazan ve Ömer Abdülcebbar'ın müellife atfettikleri eserdir.*²³

h. *el-'Ukudu'l-Mütele'lie: Ebû'l-Velid İbnü'ş-Şihne'ye (ö. 815/1412) ait tasavvuf, usûl-i*

-
- 16 Ramazan, *Mu'cemu'l-müellifini'l-muasirin* 1/148; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*, 87; es-Senûsî, *Devru ulema-i Mekkete'l Mükerrreme*, 60; el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn* 820.
- 17 Ebû'l Velid Ahmed b. Abdillah b. Gâlib el-Mahzûmî el-Endelûsî 394/1004 yılında Kurtuba'da doğdu. Müslümanların İspanya'yı fethi ile oraya yerleşen Benî Mahzûm Araplarındandır. Anne ve baba tarafından Endülüs Emevî devletinde yüksek görevlerde bulunmuş seçkin bir aileye mensuptur. Baba ve dedesinin de içinde bulunduğu birçok hocadan Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, fıkıh gibi dersleri aldı. Endülüs Emevî Devletinin çöküşünden sonra meydana gelen ayaklanmalarda Cevher ailesini destekledi. Ayaklanmalar neticesinde Kurtuba Ebû'l-Hazm Cevher'in hâkimiyeti altına girince İbn Zeydûn da vezir oldu. Emevîleri tekrar yönetime getirmeyi amaçlayan hazırlıklarda bulunduğu iftirasıyla hapsedildi. Hükümdarın affına mazhar olabilmek için hapiste hükümdara şiirler ve risaleler yazdı. Affedilmeyeceğini anlayınca hapisten kaçtı. Ebû'l Hazm'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebû'l-Velid Cevher zamanında tekrar vezir olarak atandı. İftiralar neticesinde Kurtubayı terkederek İşbiliye'ye geldi ve burada İşbiliye hükümdarı Mu'tazid-Billah tarafında saraya kabul edilerek baş vezirliğe kadar yükseltildi. Kurtuba ele geçirilip Abbâdiler'in başşehri olunca İşbiliye'de meydana gelen kargaşayı bastırmak üzere görevlendirildi. Rahatsızlığı ve yaşlılığı sebebiyle görevden affını istese de bu kabul görmedi. İşbiliye'ye gidince rahatsızlığı arttı ve birkaç gün sonra 463/1071 yılında vefat etti. Devlet adamlığının yanında şair vasfıyla da tanınan İbn Zeydûn'un *Divân, er-Risâletü'l-hezliyye, er-Risâletü'l-ciddiyye* ve *er-Risâletü'l-Bekriyye* gibi eserleri bulunmaktadır (Er, 1999, 20/ 464-466).
- 18 Ebu'l-Hazm Cevher b. Muhammed b. Cevher 364/974 yılında doğdu. VIII yüzyılın ilk yarısında Endülüs'e gelen ve Emevî yönetiminde önemli görevlerde bulunan bir aileye mensuptur. Muhammed b. Cevher Emevî yönetiminde önemli görevler aldıktan sonra Hammûdiler döneminde vezirlik makamına kadar yükseldi. Son Endülüs Emevî halifesi III. Hişam'ın azledilmesine aracılık yaptı ve halkın talebi üzerine Kurtuba merkez olmak üzere Cevherî yönetimini kurdu. Siyasî karışıklıklar sebebiyle iyice yıpranmış olan Kurtuba'da huzur ve asayiş yeniden temine çalıştı. Yaklaşık 12 yıl süren hükümdarlık dönemi 435/1043 yılında vefat etmesiyle sona erdi (Küçükspahioğlu vd., 2018, 4/ 129-130).
- 19 Abdulvehhâb İbrahim Ebû Süleyman vd. *Fihrisu Mahtûât-ı Mektebeti Mekkete'l-Mükerrreme*, 425; *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûât*, 72/371.
- 20 ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/122; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*, 87; el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.
- 21 *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûât*, 102/393;
- 22 ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/122; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*, 86; es-Senûsî, *Devru ulema-i Mekkete'l Mükerrreme*, 60; el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.
- 23 Ramazan, *Mu'cemu'l-müellifini'l-muasirin*, 1/148; Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*, 86; el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.

fıkıh, nahiv, mantık, belagat, ferâiz, tıp, usûlu'd-din, icma ve sîretü'r-resûl olmak üzere on ilmi konuyu kapsayan 1000 beyitlik *Manzûme fi'l-'ulûm* isimli manzumesinin²⁴ ilmü'l-me'ânî ve'l-beyân bölümünün şerhidir.²⁵

B. Risâlenin Tertibi ve Muhtevası

İmkanlarımız ölçüsünde yaptığımız araştırmada Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonunda kayıtlı olan eserin ikinci bir nüshasına ulaşılammış olup elimizdeki nüsha üzerinde inceleme yapılmıştır. Ayrıca eserin sadece mikrofilmli elde etmemiz hasebiyle keyfiyeti hakkında geniş bilgiler verme imkânımız bulunmamaktadır.

Nüsha nesih hattıyla, genelde okunaklı bir şekilde üç varak yirmi bir satır olarak kaleme alınmıştır. Dili Arapça olmakla birlikte eserin satır sonları ve başları aynı hizadadır. Sayfa geçişlerinde sol tarafta yer alan sayfanın ilk kelimesi sağdaki sayfanın alt tarafına yazılmış ve eserde herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Nüshada yanlış yazılma sebebiyle birkaç yerde üzerine çizme, karalama ve tashih etme mevcuttur. Risâlenin ölçüleri 239x180 mm ile 180x110 mm olup telif veya istinsah tarihi, ferağ, temellük ve tesâhüb kayıtları, fevâid bölümü yer almamıştır. Bu sebeple de bizde risâlenin yazılış tarihi hakkında herhangi bir kanaat oluşmamıştır.

Klasik mukaddime formuna sahip olan bu eser herhangi bir bölüme ayrılmadan tek bir konunun ele alınması üzerine hamdele ve salvele ile başlamış, veba'd ifadesiyle müellif kısa bir dua cümlesinin ardından ismini Ca'fer b. Ebû Bekir b. Ca'fer Lebenî olarak zikretmiş ve eseri yazma amacını açıklamıştır. Bu bağlamda, kendisine sorulan tömbeki şişesindeki su ile abdest almanın câiz olup olmadığı sorusuna verdiği olumlu cevabın nakledilen bazı kişiler tarafından reddedildiğini, bunun üzerine vardığı kanaatin delillerini sunmak, konuyu açıklığa kavuşturmak, akıllardaki soruları gidermek amacıyla bu risâleyi kaleme aldığını ifade etmiştir.

Risâlenin, sorulan soru ve muhtevası dikkate alındığında fikhın ibadetler bölümünün taharet bahsi ile alakalı olduğu görülmektedir. Ayrıca müellifin kendi adını risâlede bizzat zikretmesi ve isminin geçtiği bibliyografik eserlerin taranması neticesinde risâlenin Ca'fer el-Lebenî'ye aidiyetine dair herhangi problemin bulunmadığı da ortadadır.

Müellif yazdığı risâlede birçok kaynağa müracaat etmiştir. ez-Zeylaî'nin (ö. 710/1310) *Tebyînü'l-hakâik*'inden, Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürerü'l-hükkam fi şerhi gureri'l-aşkâm*'inden, miladi 1664-1672 yılları arasında yazılan *el-Fetavâ'l-hindiyye*'den ve İbn Âbidin'in (ö. 1252/1836) *Reddü'l-muhtâr*'inden doğrudan iktibaslar yaparak, verdiği olumlu cevaba deliller getirmiştir. Müellifin görüşüne dayanak oluşturduğu bu deliller özet olarak şu şekildedir:

24 Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/222-224.

25 Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*, 86; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/122; el-Muallimî, *A'lamu'l-Mekkîyyîn*, 820.

-Bu suyla abdestin câiz olmayacağını söyleyenler,²⁶ bu görüşlerini suyun vasıflarının değişmesi veya nargile şişesine konularak mutlak olma vasfını kaybetmesi üzerine temellendirmişlerdir. Ancak suyun bahsi geçen şişeye konulması onu bir su çeşidi olarak kayıtlılandırır. Zira suya temiz bir madde karıştığı zaman beklemekle koksa bile ona üstün gelmedikçe o su mutlak olmaktan çıkmaz ve onunla temizlik câiz olur.

-Tahavi'nin şerhinde işaret ettiği üzere suyun akıcılığını korumak şartıyla sonbaharda ağaçların yaprakları havuzlara dökülür, havuzların suyunu renk, tat ve koku bakımından değiştirir ancak bu suyla abdest almak kerih görülmezdi.

-Safran, çöven otu, sedir yaprağı gibi bir maddenin karıştığı su, akıcılığı ve ismi bâki kalmak şartı ile mutlak sudur ve bununla abdest almak câizdir. Bu hususta bazı âlimler avuca alınan suda yaprakların rengi belli olursa onunla abdest alınmayacağını ifade etmiştir. Yine aynı şekilde İbn Âbidîn de bu bitkilerin aşırı renk verip yazı yazmaya elverişli bir hal aldığına mutlak olmaktan çıkacağını ve bununla abdestin câiz olmayacağını dile getirmiştir.

Müellif Hanefî âlimlerin görüşlerine yer vermekle birlikte Şâfîilerden de şöyle bir nakilde bulunmuştur:

Şâfîilere göre suya safran gibi zorunlu olmayan bir madde karıştığı zaman onunla abdest almak câiz değildir. Zira temiz bir madde ile karışan suyun mukayyed olup olmayacağı hususunda İmam Şâfîî, bu su "safranlı su" olarak isimlendirildiği için mukayyed olarak vasfedilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir.

Fakat müellif burada karışan madde fazla olmadıkça bu karışımın su olmaktan çıkmayacağını ve "su" olarak adlandırılacağını belirtmiş, risâlenin sonunda vardığı neticeyi şu şekilde zikretmiştir:

Risâlenin yazımına konu olan su bekletildiği yani kullanılmayıp nargile içinde kalarak değiştiği zaman bununla abdest alınmasının câiz olduğuna dair hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Zira bekletilerek değişme bu suya zarar vermez. Şayet içerken dumanın karışması ile değişiminin olacağı düşünülürse, dumanın renk verme özelliği yoktur ve duman câmid bir maddedir. Câmid olan bir madde ise suya karıştığı zaman onu koyulaştırmadığı ve ismini değiştirmedeği sürece suyun mahiyetine herhangi bir zarar vermez. Müellif bütün bu açıklamalardan sonra "hakikatini Allah bilir" kaydını düşerek hamdele ve salvele ile risâlesini sonuçlandırmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

26 Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbaa*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), 1/36.

Kaynakça/References

- Abdülcebbar, Ömer. *Siyer ve terâcimü ba'di 'ulemâinâ fi'l-karni'r-râbi'a 'aşar*. Cidde: 3. Basım, 1403/1986.
- el-Cezîri, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz. *el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbaa*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003.
- Er, Rahmi. "İbn Zeydün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/ 464-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Gâzi, Abdullah b. Muhammed. *Nazmu'd-dürer fi ihtisâri neşri'n-nûri ve'z-zehr fi terâcimi efâdili ehli Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi'aşer*. Mekke:1435/2014.
- Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât*. Riyad: Merkezu'l-melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1992.
- Küçüksipahioğlu, Birsal vd. "Endülüs'te Mülükü't-Tavâif Dönemi", *İslam Tarihi ve Medeniyeti -4- Endülüs*. ed. Mehmet Özdemir. 4/ 129-130. 15 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- el-Maraşlı, Yusuf Abdurrahman. *Mesâdiru'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020) 3/117.
- Mirdâd, Ebü'l-Hayr Abdullah. *el-Muhtasar min kitâbi neşr'in-nevr ve'z-zehr fi terâcimi efâzili Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi'aşer*. thk. Muhammed Saïd el-Âmûdî. Cidde: Âlemü'l-Ma'rife, 1986.
- el-Muallimî, Abdullah b. Abdurrahman. *A'lamu'l-Mekkîyyîn*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2000.
- Özen, Şükrü. "İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/222-224. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ramazan, Muhammed Hayr. *Mu'cemu'l-müellifni'l-muâsirîn*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l Melik Fahad, 1425/2004.
- Senûsî, Rıza bin Muhammed Safıyyuddin. *Devru ulema-i Mekke-i Mükerrerme*.
- Ebû Süleyman, Abdulvehhâb İbrahim vd. *Fihrisu Mahtûtât-ı Mektebeti Mekketi'l-Mükerrerme*. Riyad: Mektebetü'l Melik Fahad, 1418/1997.
- Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayrüdîdin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm Kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-muste'ribîne ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dar'ul İlmi li'l-Melâyîn, 15. Basım. 2002.

RİSÂLENİN ARAPÇA METNİ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.
وبعد فيقول العبد الحقير ذو العجز والتقصير المحتاج إلى رحمة ربه الغني جعفر بن أبي بكر بن جعفر لبني غفر الله له ولوالديه ومشايخه ومن أحسن اليه..

قد جرى ببعض أندية المذاكرة ذكر ماء الشيشة أعنى الماء الذي يوضع في جوزة التنباك لأجل شربه فإنه تتغير أوصافه الثلاث من بعض الإخوان هل يجوز الوضوء به؟ فأجبتُه بنعم. بناء على ما سمعته فنقل ذلك إلى بعض الناس فأنكره أشد الإنكار فأخبرني السائل بذلك فأحببت أن أذكر ما استند إليه ليتضح الحال ويطيح الإشكال فأقول وبالله التوفيق لا شبهة أن من ادعى عدم جواز الوضوء به يبنى ذلك على تغيير أوصافه أو توهم أن إضافته إلى الشيشة قيدته، لا سبيل إلى الأول لتصريحهم بأن الماء إذا تغيرت أوصافه بطاهر أو أنتن بالمكث يجوز التطهر به..

ففي الدرر والغرر ما نصه "أو غير أوصافه مكث أو طاهر جامد احتراز عن المائع وسيأتي بيانه وقد وقعت عبارة كثير من المشايخ هكذا أو غير أحد أوصافه مكث طاهر، فتوهم بعض شراح الهداية أن لفظ الأحد احتراز عما فوقه حتى قال: إذا غير الوصفين لم يجز الوضوء به وليس كذلك لما في الينابيع، لو نفع الحمص والبقلاء فتغير لونه وطعمه وريحه يجوز الوضوء به، وقال في النهاية المنقول عن الأساتذة جوازه حتى أن أوراق الأشجار وقت الخريف تقع في الحياض فتغير ماءها من حيث اللون والطعم والرائحة، ثم إنهم يتوضؤون بها من غير تكثير وأشار الطحاوي إليه، ولكن شرطه أن يكون باقيا على رفته أما إذا غلب عليه غيره و صار به تخينا فلا يجوز كما سيأتي". 27 {انتهت عبارة الدرر} .

وفي الدر المختار عند قول التنوير وكذا يجوز بماء خالطه طاهر جامد كاشنان وزعفران وفاكهة وورق شجر في الأصح إن بقت رفته ما نصه وإن غير كل أوصافه. 28 {انتهى}.

وأقرأها في رد المختار وأيدها بما في النهر 29 عن النهاية وكذا في البحر 30 والزيلعي عند قول الكنز لا بماء تغير بكثرة الأوراق وكذا استدرك بها شارح المنية على ما في التتمة من عدم الجواز إذا ظهر لون الأوراق بالكف. 31
وفي الفتاوى الهندية فإن تغيرت أوصافه الثلاث بوقوع أوراق الأشجار فيه وقت الخريف فإنه يجوز به الوضوء عند عامة اصحابنا رحمهم الله تعالى كذا في السراج الوهاج والتوضؤ بماء الزعفران والزرديج والعصفر يجوز إن كان رقيقا والماء غالب وإن غلبت حرته و صار تماسكا لا يجوز التوضؤ كذا في فتوى قاضي خان إذا طرح الزاج والعفص في الماء جاز الوضوء به إن كان لا ينقش إذا كذب فإذا نقش لا يجوز كذا في البحر الرائق نقلا عن التجنيس. 32 {انتهى} .
وأما إضافة الماء المذكور إلى الشيشة للتعريف أي لتعريف نوع من الماء لا للتقيد، لتصريحهم بأن الماء إذا اختلط بطاهر لا يخرج عن الإطلاق ما لم يغلغ عليه. فقد قال البحر في الرد على الشافعية في قولهم إن الماء إذا اختلط بما يستغنى عنه كزعفران لا يجوز به الوضوء وأصل هذا الخلاف أن الماء الذي اختلط به طاهر هل صار مقيدا أم لا؟ فقال الشافعي ومن وافقه: تقيد، لأنه يقال له ماء الزعفران ونحن لا ننكر أنه يقال ذلك، ولكن لا يتمتع ما دام المخالط مغلوبا، أن يقول القائل هذا ماء من غير زيادة. {انتهى}.

فأنت تراه قد جعل الأمر منوطا بالغلبة وعدمها لا بمجرد أنه يقال ماء كذا، ودعوى أن هذا الماء لا يتبادر إلى الفهم بمجرد قولنا ماء عند العالم بحاله ممنوعة، إذ ما الفرق بينه وبين ماء الزعفران إذا تغيرت أوصافه الثلاث ولو سلمت فذاك من عرف حدث الآن وليست هذه المسألة مما يبنى على العرف كما في الأمداد مع (ما) يلزم على ذلك من عدم جواز الوضوء بكثير من المياه التي صرحوا بجواز الوضوء بها، وتقدمت في عبارة الفتاوى الهندية وغيرها منها ماء الزردج أعنى الماء الذي يقع فيه العصفر ويطرح ولا يصبغ به فقد أفاد شارحا المنية العلامة ابن أبي حاج والعلامة إبراهيم الحلبي

27 در الحکام شرح غرر الاحکام لملا خسرو، ۲۱/۱.

28 الدر المختار شرح تنوير الابصار وجامع البحار لبعلاء الدين الحصكفي، ص ۳۱.

29 النهر الفائق شرح كنز الدقائق لسراج الدين عمر بن إبراهيم بن نجيم الحنفي.

30 البحر الرائق شرح كنز الدقائق لبن نجيم المصري.

31 رد المختار على الدر المختار لابن عابدين، ۸۷/۱.

32 الفتاوى الهندية للجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي، ۲۱/۱.

جواز الوضوء بها فهل يقول قائل إنها تتبادر إلى الفهم لأن بمجرد قولنا ماء كلاً بل إن اسم الماء زال عنها الآن فإنه يقالها الزيادة كما لا يخفى، على أن العلماء رحمهم الله تعالى مع ذكر التعاريف للماء المطلق لم يتركوا معرفة ذلك لأرانا وعرفنا، بل جعلوا لذلك ضوابط يعرف بها كل من المطلق والمقيد..

قال العلامة ابن عابدين في رد المختار: "علم أن العلماء اتفقوا على جواز رفع الحدث بالماء المطلق وعلى عدم جوازه بالماء المقيد ثم الماء إذ اختلط بظاهر لا يخرج عن صفة الإطلاق ما لم يغلب عليه وبين الغلبة اختلفت فيها عبارات علمائنا (فقهاءنا) وقد اقتحم الإمام فخر الدين الزيلعي التوفيق بضابط مفيد أقره عليه من بعده من المحققين كابن الهمام وابن أمير حاج وصاحب الدرر والبحر والنهر والمصنّف والشارح وهو ما ذكر الشارح بأوجز عبارة وأطف إشارة". 33 {انتهى}. ونص عبارة الزيلعي بعد ما نقل الاختلافات عن الفقهاء: "وهكذا جاء الاختلاف في هذا الباب كما ترى فلا بد من ضوابط وتوفيق بين الروايات فنقول إن الماء إذا بقي على أصل رفته ولم يزل عنه اسم الماء جاز به الوضوء وإن زال وصار مقيدا لم يجز، والتقييد يحصل بأحد أمرين: إما بكمال الامتزاج أو بغلبة الممتزج، وكمال الامتزاج بأحد أمرين: بالطبخ بعد خلطه بشيء طاهر لا يقصد به المبالغة في التنظيف أو بتشرب النبات من حيث لا يخرج منه إلا بعلاج وإن كان يخرج بغير علاج لم يكمل امتزاجه فجاز الوضوء به كالماء الذي يقطر من الكرم، وغلبة الممتزج تكون بالاختلاط من غير طبخ ولا بتشرب نبات، ثم هذا المخالط له لا يخلو إما أن يكون جامداً أو مائعا فإن كان جامداً فما دام يجري على الأعضاء فالماء هو الغالب وإن كان مائعاً فلا يخلو إما أن يكون مخالفاً للماء في الأوصاف كلها من اللون والطعم والرائحة أو من بعضها أو لا يكون، فإن لم يكن مخالفاً له في شيء منها كالماء المستعمل على قول من يقول إنه طاهر على ما هو الصحيح وغيره من المائعات التي لا تخالف الماء في الوصف تعتبر بالأجزاء وإن كان مخالفة فيها فإن غير الثلاث أو أكثرها لا يجوز الوضوء به وإلا جاز وإن خالفه في وصف واحد أو وصفين تعتبر الغلبة من ذلك الوجه كاللبن مثلا يخالفه في اللون والطعم فإن كان لون اللبن أو طعمه هو الغالب فيه لم يجز، وإلا جاز وكذا ماء الطبخ بخالفه في الطعم فتعتبر الغلبة فيه بالطعم". 34 {انتهى} ثم وقف بين العبارات الواردة عن فقهاءنا رحمهم الله تعالى ونظر في البحر في عدم التفرقة في عبارة الزيلعي بين القاطر بنفسه والمستقطر من الكرم ونحوه وصحح أن المختار عدم الفرق في عدم جواز الوضوء به وزاد عدم زوال الاسم أي فيقال كما في الدر فلو جامداً فيثخانة ما لم يزل الاسم. كنبذ تمر قال ابن عابدين ومثله الزعفران إذا خالط الماء وصار بحيث يصيبه به فليس بماء مطلق من غير نظر إلى الثخانة وكذا إذا طرح فيه الزاج أو العفص وصار بحيث يصيب به لزوال اسم الماء عنه أفاده في البحر وسينبه عليه الشارح 35 {انتهى}. والمراد بزوال الاسم أن يصير نبيذاً أو شراباً أو سويفاً أو صباغاً لا مجرد الإضافة كما هو ظاهر وإلا لا تنتقض بنحو ماء الزعفران والزرذق إلى آخر. فاعرف أولاً إذا علم ذلك وتقرر فالماء المسؤول عنه إذا كان تغييره بالمكث أي بمكثه في الشبثية من غير استعمال فهذا لا شبهة في جواز الوضوء به لأن التغيير بالمكث لا يضر وإن كان تغييره بسبب مخالطته للدخان عند الشرب فالدخان من الجامدات على ما فيه من المناقشة وقد علم أن الاختلاف بجامد لا يضر ما لم يثخن أو يزول عنه الاسم وليس يوجد واحد منهما، وكذا لم يبلغ حداً يصيب به، وأما كونه يبقع إذا جاء على الثوب فهذا القدر موجود في غيره مما تقدم.

إلى هنا بلغ الفهم القاصر، فإن المدعي أن الدخان مانع فدون ذلك يقف القلم وكذلك إذا ادعى نجاسة التنباك والله أعلم بحقيقة الحال وإليه المال. والحمد لله على كل حال وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم والحمد لله رب العالمين.

33 رد المختار على الدر المختار لابن عابدين، ٨٧/١.

34 تبين الحقائق شرح كنز الدقائق وحاشية الشلبي لفخر الدين الزيلعي، ٢٠/١.

35 رد المختار على الدر المختار لابن عابدين، ٨١/١-٨٢.

المصادر

- تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق وحاشية الشلبي؛

عثمان بن علي بن محجن البارعي فخر الدين الزيلعي الحنفي (ت. ١٣٤٣هـ/١٣٤٣م).
الحاشية شهاب الدين احمد بن محمد بن احمد بن يونس بن اسمائل بن يونس الشلبي، المطبعة الكبرى الاميرية، القاهرة
١٣١٣هـ.

-درر الحكام شرح غرر الاحكام؛

محمد بن فرامرز بن علي الشهير بملا خسرو (ت. ٨٨٥هـ/١٤٨٠م).
دار احياء الكتب العربية، د.ت، د.م.

- الدر المختار شرح تنوير الابصار وجامع البحار؛

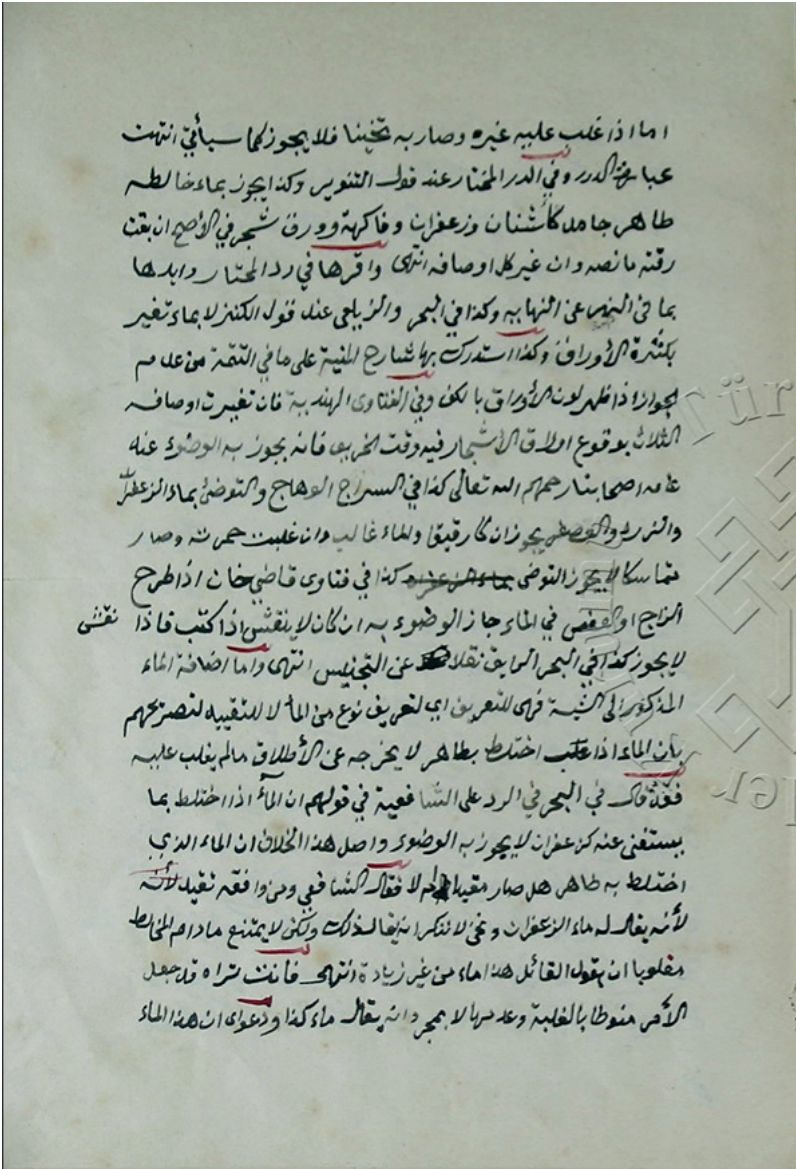
محمد بن علي بن محمد الحصني المعروف بعلاء الدين الحصكفي الحنفي (ت. ١٠٨٨هـ/١٦٧٧م).
تحقيق عبد المنعم خليل ابراهيم، دار الكتب العلمية، ١٤٢٣هـ/٢٠٠٢م، د.م.

-رد المختار على الدر المختار؛

محمد امين بن عمر بن عبد العزيز عابدين دمشقي الحنفي (ت. ١٢٥٢هـ/١٨٣٦م).
دار الفكر، بيروت ١٤١٢هـ/١٩٩٢م.

-الفتوي الهنديّة؛

للجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي.
دار الفكر، ١٤١٢هـ، د.م.

Örnek Varak:^{36*}

36 * Ca' fer b. Ebu Bekir el-Lebenî, Tömbeki Şişesindeki su İle Abdest Câiz Olup Olmadığı (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 1007), 2^a.

